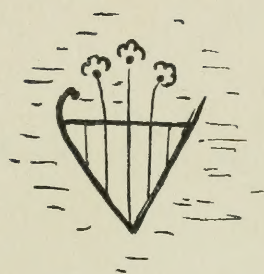

31761059137091

Král Lávra

Napsal
Karel Havlíček Borovský

VELUT
ARBOR
ÆVO

Král Lávra

Král Lávra

NAPSAL KAREL HAVLÍČEK BOROVSKÝ

Byltě jednou jeden
starý dobrý král,
ale je to dávno,
taky od Čech dál,
troje moře, devatery hory
dělí kraj ten od české komory,
kde on panoval.

Bylť král irský Lávra,
povím zkrátka vám,
a já o tom králi
pěknou píseň znám.
Nalej, stará! čerstvého do číše,
a vy, kluci, poslouchejte tiše,
já ji zazpívám.

Posud krále Lávru
chválí irský lid,
nebyl ani tyran,
nebyl také žid,
nenabíjel cizím svoji kasu,
rekrutýrkou nesužoval chasu,
nedal chudé dřít.

Jenom jednu slabost
ten král dobrý měl,
že jest na holiče
tuze zanevřel:
dal se holit jenom jednou v roce,
dlouhé vlasy po krku široce
nosil jak roj včel.

Horší ještě bylo:
vždy na letnice,
jak očistil holič
královské líce,
čekala jej podivná odplata,
nic na stříbře, ale skrze kata
to šibenice!

Divili se lidé,

mrzela je dost

na tom dobrém králi

tato ukrutnost;

však co král chce, zdrávoť pro poddané;

tak po letech zvykli si Irčane

na tu podivnost.

Jenom holičové

zvyknout nemohli,

na šibenici je

špatné pohodlí;

než co dělat? nic jim nezbývalo,

leda trpět, neb jich bylo málo

na rebelii.

Každý rok když táhlo
již na letnice,
sebral se bradýřský
cech do radnice;
tam chudáci smutně los metali,
komu padne holit bradu králi
a — šibenice.

Padl los, ach! padl:
Letos Kukulín
bude holit krále
staré vdovy syn.
Jak to stará vdova uslyšela,
omdlévala ustrašená celá:
»Ach, můj Kukulín!«

Již posloužil králi,
již ho vede kat,
ukrutnou odměnu
za tu službu brát;
tu se matka skrze zástup tlačí,
spěchá, co jí staré síly stačí,
zaň orodovat.

»Králi, pane králi!

Syn můj jedinej,

pro Boha tě prosím,

slitování měj!

Co si počnu já ubohá vdova?

raděj sama umřít jsem hotova,

jen mi syna dej!

»Králi, milost, pane!

jest to lidský cit,

nevinného hocha

katem utratit?

Muž můj padnul v službě tvého dvoru,

a ty chceš mou jedinkou podporu

hanebně mi vzít?«

»Jestliže ty, králi,
dobré srdce máš,
jistě každoročně
jednou bláznívąš:
pro nic za nic, pro královské vousy,
kat člověka bez viny zardousí,
to jsi otec náš?«

Král se na ty řeči
velmi zastyděl,
ale ještě více,
slitování měl;
nezlobil se, vzdychnul jen hluboko,
dobré srdce tisklo slzu v oko,
zastavit velel.

Všem se kázal vzdálit,
jen sám Kukulín
povolán ku králi,
bledý jako stín.
Král tu sedí, na klíně korunu;
»Přistup, synku, blíže sem ke trůnu
i pod baldachýn«.

»Přísahej, že smlčíš
na věčné časy,
co jsi na mé hlavě
viděl pod vlasy;
pak se tobě neublíží v ničem,
a ty budeš mým dvorním holičem
po všechny časy«.

Rád přísahal mladík,
a byl propuštěn,
zvěstovati matce,
jak jest povýšen;
pak holíval ob den králi líce,
a již žádný holič na letnice
nebýval věšen.

Těšili se lidé,
že ten dobrý král
jedinkou svou chybu
vymluvit si dal;
více však než celý národ irský
počestný cech holičsko-bradýřský
si to liboval. — —

Stojí mladý holič
v dvorském obroku,
raduje se matka
z toho pokroku;
jasné hvězdy na fraku se třpytí,
zlaté porty, vyšívané kvítí,
břitva po boku.

Než co platí hvězdy,
zlaté třepení,
když srdéčko trápí
ostré hryzení:
Nevyjevit nic po věčné časy,
co vidívá na králi pod vlasy
vždy při holení!

Husy štěbetají,

tichá je labuť;

kdo chce tajnost smlčet,

holičem nebuď:

Holičovi vědomosti škubou

než je poví, přenáramně hubou,

jazejček je rtuť?

»Ach! můj milý synu,

co tě sužuje?

ve dne nemáš stání,

v noci pokoje;

býval's vesel, teď ti líčko vadne,

mladé tělo den ode dne chřadne,

pověz, co ti je?«

»»Má milá matičko,

ach! pomoc žádná!«« —

»Můj milý synáčku,

moc zví, kdo se ptá;

v černém lese bydlí poustevníček,

ten má od všech lidských srdcí klíček,

on ti radu dá«.

Pravil starý v lese:

»Dobře znám tvůj kříž,

synku, ty jsi holič

a tajemství víš.

Ty je nesmíš povědít žádnému,

neulehčíš ale srdci svému,

až to vyslovíš«.

»Blíže u Viklova

na stoku dvou řek

stojí dutá vrba

třetí lidský věk;

všeptej do ní v tiché noční době

své tajemství, a ulevíš sobě —

jiný nemám lék«.

Hned tu noc se holič

z domu vypravil,

zkusit, co mu stařec

v lese poradil,

a našeptal do vrby hltavě,

co král Lávra nosí na své hlavě;

pak se uzdravil.

Po tom uzdravení
prošel krátký čas,
tu strojil král Lávra
hlučný dvorní kvas,
z celé země paničky a páni
sjeli jsou se k tomu holdování
na králův rozkaz.

A po hodování
velikánský sál
hladce voskovaný
čekal již na bál;
ještě k tomu na tu dvorní švandu
nejslavnější karlovarskou bandu
objednal si král.

Po Češích je doma
vždycky malý sled,
ale všude jinde
naplňují svět:
Muzikanty, jezdce, harfenice,
ouředníky, sirky ze Sušice
najdeš všude hned.

Táhli hudci k bálu,

až pan Červíček

samým kvapem ztratil

z basy kolíček,

a když přišli k Viklovskému brodu,

zpozoroval tu svou velkou škodu

na stoku dvou řek.

Tam u duté vrby

s basou smutně stál:

»Půjdu-li ho hledat,

promeškáme bál!«

Uříz' z vrby větev na kolíček;

co způsobí o tom pan Červíček

nic se nenadál.

Způsobil tam s basou
králi čistou věc;
jak na bále pustil
po strunách smyčec,
tu řve basa, až všechno přehluší:
»Král Lávra má dlouhé oslí uši,
král je ušatec!«

Král dal hned Červíčka
s basou vyhodit,
bylo však již pozdě
basu oběsit,
a tajemství, pro něž lazebníci
umírali jsou na šibenici,
rozešlo se v lid.

Co nyní celý svět
věděl od basy,
nebylo nic platno
skrývat pod vlasy;
tak král Lávra nosil po tom bálu
svoje dlouhé uši bez futrálu
po všechny časy.

A po krátké době,
když utich' povyk,
líbil se přec lidu
dobrý panovník,
zdálo se jim, že ty dlouhé uši
právě dobře ke koruně sluší;
všechno může zvyk!

Tu je konec písně.

Zdráv buď Lávra král!

Kukulín ho vždycky

holil a stříhal,

neb to nikdy na jevo nevyšlo,

jak tajemství až do basy přišlo

a z basy na bál.

Není každá vrba

jako Viklovská,

ani každá basa

jak Červíčkovská;

a když tě co na jazyku svrbí,

našeptej to jen do staré vrby,

dceruško drahá.

HAVLÍČKŮV »KRÁL LÁVRA«

Jednou ve společnosti k jakés myšlence padl citát z Havlíčka. Bylo to několik těch ostře pozorujících a příslovečně zahrocených veršů ze »Křtu svatého Vladimíra«. Chtěly býti stručným epilogem k rozhovoru o thematu; jimi měl být plně uzavřen.

Způsob, jakým proneseny, všemi cítěný vztah mluvícího k nim i thematu, konečně i barva jeho hlasu prozradily zálibu ve verších Havlíčkových. Ozval se nesouhlas; vzbudil nový rozhovor. Jedna paní neshledávala správným míti Havlíčka za básníka. Nikoli, nebyla snad jeho odpůrkyní politickou, naopak pevně stála při politickém bojovníku národním, sama zúčastněna v životě, nikdy by se nebyla mohla postaviti v šik nepřátel jeho demokratismu, ale básníkem Havlíčka uznat nechtěla.

Prý »básníkem« to je tak Březina, řekla spíše, jak bylo zřejmo, pro modnost zjevu než ze znalosti, bylť jeho kult náhle tehdy rozdmýchán po létech lhostejnosti a nevšímavosti; nebo ovšem prý Hálek. Oh, jak rozdílné talenty spojovala! Konečně nezapomněla též na Vrchlického. Jeho šíře, mnohotvárnost, potom, jak po chvíli hledání a tápání připojila, spontánost tvorby, vzlet a idealism, to prý jsou znaky pravého básníka.

Tedy lyrism, ať měkký, sladký, jemně sentimentální, ať okouzlující bohatstvím nebo pružností forem či strhující mohutným přívalem obrazů, v němž kypí zázračné poklady slovní, vždy lyrism opojující, nadnášející, vzdalující člověka skutečnosti, která tak snadno bolestně se dotýká i raní, ale jíž pohledět v zraky, je vždy hrdinství pravdy. Ten lyrism přetvářející ať tak či onak neodvolatelnou pravdu životní, ten se jevil tedy vlastní a jedinou podstatou básnictví.

Je patrno, kdo tak smýšlí, má duši otevřenu poetickému vnímání, cítí, chápe a postihuje krásu básnickou, ale nazírá na ni jednostranně. Máme tu hledati definici krásy básnické nebo poesie vůbec? Buď si ona sebe dokonalejší, pro ty, kdo jsou přístupni kouzlu krás básnických, málo poví a těm, kdo jich nedovedou procítiti a prožíti, nechá poesii vždy jen mrtvou a nemluvnou literou. Ostatně, jak možno ty nejrozmanitější tvary, nepřetržitá vlnění citů, nálad, dojmů a z nich a v nich vlastně duši básnickou, uzavříti v nějakou definici? Vždyť také neběží o to, jenom postihnouti do ní toliko některé výsledky, něco povrchu, hmatatelného vněj-

šku nebo zase mlhovitého tušení jejího nitra a ducha. Chtěl by každý raději míti v takové definici vyjádřenu vlastní podstatu básnictví. To by bylo možno v jemně odstíněné a hluboké definici filosofické. A čím bude pro tento spor? Odváží se definovati někdo život zatvrzelému misanthropu nebo pessimistickému škarohlídu, aby je převedl na víru v něj?

Poesie není jedna jediná se stanoviska vnimatelova. Věčně táž, jediná, jako příroda a život, je přece podle duší ji vnímajících tolikerá, že těžko se odhodlati k popisu nebo roztřiďování.

Jsou však nějaké věcné, objektivní znaky básníka, jeho práce, postupu a díla? Jistě chceme, aby básník, ať cokoli nám podává, viděl hlouběji a jasněji do věcí než naše oko denních lidí. Bude-li tak do věcí nazírati, dozajista odhalí nám v nich nepoznané stránky, rysy a odstíny, jichž si nebylo povšimnuto, ukáže hlediska, k nimž těžko bylo dospěti, nevytuší-li přímo věci, jichž dosah hned v počátku ani sám nemůže odhadnouti. A to vše rázem, jak totiž vše bystře charakterisuje, jak to i dovede představiti. Vždyť on nejen věci vidí, nýbrž i do nich nazírá; to se pak uplatňuje jeho obraznost, imaginace.

Ulehčuje poznávání, vede v sešeřené kobky tajemství a ukazuje nové světy. Naše schopnosti pozorovací se obohatí, náš rozhled rozšíří. Jenomže básník nás nenechá o samotě s těmi věcmi, osobami, povahami, postavami, city, vášněmi, chvílemi bouřného vzruchu nebo hluboké meditace. On je zapne, spojí se vším světem, poví nám, jaký je toho všeho vztah, podívalť se na ně pod kosmickým úhlem. Toť jeho vzlet, odvážná síla myšlení. Jimi promlouvá jeho fantasie a koncepční mohutnost.

Jak by však věci i dění, do nichž jasně nazírá a jejichž všelidské, ba vesmírné vztahy pochopil, mohl a dovedl pověděti, aby se v tom nezračil i jeho názor? Jeho pojetí, jak on je chápe, proč je vidí v tom či onom spojení, čeho jsou mu výrazem, co znamenají. V tom ve všem promluví a prozradí se jeho duše básnická. Buď se dá unést dalekými obzory, okouzlit jejich mihotavými tvary nejistými a v kolísavém tušení pevně črtá jejich obrysy, jak se mu zjevily, kouzelné to zámky nadsvětné, neskutečné sice, jež však jeho duše jasně zří. Nebo jindy zas nechce a pro svůj způsob pozorování světa ani nemůže se vzdalovat pevné půdy země, udiven

hledí na její krásu, raduje se čarovnému styku duší lidských, těší z tepla přátelství a oceňuje propastné hlubiny citu lidského, i váží odtud rozmanité obrazy denního života zřeného s vyšší perspektivy. Dva poly básnického tvoření, které v obojím tom způsobě rozjasní náš vnitřní zrak tím, že mu otevře dálky, nebo tím, že mu rozsvítí netušená slunce života.

Záleží na tom v jakém útvaru se nám dostalo tohoto nového světla? Máme proto podle svých osobních chutí, zálib nebo i dočasných nálad dávati přednost jedné či druhé formě, tomu či onomu druhu básnickému? Také nikdo z pokorných a oddaných čtenářů, kteří v díle básníkově hledají jeho myšlenku, a nalezše ji, radostně i odevzdaně ponořují se do jejích svatých hlubin, aby omyli duši z prachu všednosti a osvěžili srdce k další odvážné pouti za ideálem, neptá se, odkud se básníku dostalo veškeré té hmoty stavební, z níž vybudoval na vysoké skále snu svůj mohutný hrad myšlenky nebo na nebezpečném pobřeží duchovního výboje pevný maják svítící bloudícím, záchranu tonoucím. Jen abychom lépe porozuměli, jak pracuje, jaký typ básnický se v něm kryje, pátráváme, odkud si snesl tento materiál.

Ale záleží na tom, když svou ideu představuje na nějakém příběhu, zda jej sestavil sám ze svých zážitků osobních, rozmanité četby či zda jej prostě přejal doplňuje, obměňuje a přetvořuje tuto prostou hmotu svým postupem tvůrčím, aby se jí jen tím vhodněji tlumočila jeho myšlenka? Věčné mládí thematu faustovského nebo ustavičné zpracovávání thematu donjuanského ukazují, že někdy právě na dané osnově vytká básník daleko lépe svůj sněný obraz života, než kdyby chtěl vytvořiti zhola nově celou fabuli. A nedospěly snad právě tímto ustavičným tříbením v rukou nadaných vypravěčů některá themata a motivy pohádkové takové dokonalosti, že jsou nejsvěžejším básnickým vtělením pozorování životního, jako zas jiné neumělými byly pokaženy?

Celá moderní literatura epická a dramatická hemží se takovým přejímáním látek a právě díla největší, nejsilnější, nejvlivnější a nejednou i nejbásničtější jen tomuto postupu, zpracovati v dokonalou formu podle nového, životního a ideově mohutného pojetí danou látku, v níž se toliko v zárodku tají veliký její básnický smysl, děkují za moc svého vlivu a svoji slávu. I v tom se jeví o-

pravdový básník, a všichni velcí tak pracovali, ať Shakespeare, Racine, Molière, nebo Rabelais a Voltaire, či Goethe, Byron, Puškin a i Dostojevskij!

Všechny tyto znaky básnické tvorby a jejího postupu nese Havlíčkův »Král Lávra«.

Jakou se tu jeví představivost, jeho imaginace! Poznal látku z vypravování dublinského pana Barryho, ostrého hocha příležitostných zaměstnání a známého jako vypravěče irských povídek, jak věc od něho zachytil v lidové hospůdce hlavního města irského M. Hartmann a otiskl v prvním ročníku »Deutsches Museum«, o čemž se čte též už v »Literatuře české devatenáctého století« III. 1. (Tobolka-Jakubec. 600.709). Barry vypráví v chlubné a sebevědomé pose jednu z »nejkrásnějších povídek nejkrásnějšího kraje na světě«, totiž hrabství Wicklow. A hle, Havlíček začínaje, hned sebe vidí jako lidového pěvce, který chce »lidu« zazpívat, patrně pro poučení jeho, napomíná totiž neposednou mládež ke klidu. A vidí se v hospodě kdes, neboť tam se lidé sejdou a ochotněji vyslyší poučný příběh v přístupné formě zábavné písně. Nevystihl-li tím už sám ráz i cíl svého skládání? Což nevíte, jak vážně se kdys připravoval k úloze spisovatelské a jak opravdově se učil na lidových písních pravému, přirozenému a lehkému veršování?

Ale náš básník je i politik, muž positivních fakt; je jasný rozum, který v největším nadšení, v nejradostnějším opojení i nejslastnějším uchvácení nezapomíná skutečnosti. Nedovede přetvořovat přesná data životní. Zpívá českému posluchačstvu poučný příběh o králi irském, nelze mu, aby hned nepředstavil věc přesně, i když způsobem žertovným. Pohádkově začne, určí čas i místo, nejprve nepřesně, ale nedá mu to; »troje moře, devatery hory« oddělují prý ten kraj, dějiště vyprávění, od Čech. Vskutku, moře severní, atlantický okeán, zvláště jeho část průplavní, a moře irské jsou mezi zeleným Erinem a pevninou, jejíž část tvoří Čechy. A chtěli-li bychom tam jeti? Nevím a schválně jsem nepátral, kudy se v době Havlíčkově jezdívalo do Velké Britanie, tedy i Irska; soudím, že náš skladatel měl na mysli nikoli tak přístavy německé, které teprve později se zdvihly, jako spíše některé přímořské město holandské, belgické nebo i francouzské. Také asi dostavníky nebo

první dráhy unášívaly toho, kdo chtěl z Čech do Irska, ke Kolínu nad Rýnem a odtud do Rotterdamu nebo Antverp či jinam. Počítám: Šumava, Smrčiny, Francský les, Durynský, Rhön, Ptačí hory, Taunus, Eiffel, Ardenny, opravdu, devatery hory dělí kraj ten od nás. Havlíček nemůže mluvit na plano. A tyto přesné údaje jak lehce řečeny, jakoby jen vtip, a v sousedství vybídnutí hostinské, aby nalila, zpěváku třeba zavlažení, jako Barry, než spustil, ještě otřel ústa po novém doušku dobrého porteru.

Věcných dat náš básník nemění, nemůže, tak počítá se skutečnostmi, ale náladu, smysl, ducha věci zase nedovede nepřibližovat sobě, svému okolí, národní povaze českých poměrů. To nejen v tom úvodě, on vůbec vše zřetelně vidí a jasně si představuje a ten jeho obraz v něčem vždy odpovídá českým představám, ovšem podle toho, jak věc celou sám básník pojal, v rámci jeho tlumočení. Tak vypravování Barryho velmi suše připomíná toliko, že když se přiblížil den holit krále, lazebníci se sešli atd. Ale Havlíček hned ví více; Každý rok když táhlo již na letnice. Co vše tu poví výrazný obrat! Jak se v něm zračí strach holičův před terminem, který se zvolna (táhlo!) a jistě blíží a s ním hrozná chvíle osudu a snad smrti, ale pak ukazuje toto datum spolu i prostoduchost krále, který se dá oholit jen jednou do roka, v době před letními vedry! Nebo vizte scénu matky Kukulínovy! Nikde tam předem není vyprávěno ničeho o zástupu! Ale když přijde chvíle, která svou náladou lehce vyvolává obdoby u nás, básník hned přesně zří scénu. Matka zvěděvši, že její hoch má býti utracen, spěchá, udýchána, tlačí se zástupem. Jakým zástupem? Nebylo dotud o něm řeči, patrně tedy davem zvědavců a zevlounů, lačných viděti popravu, nikoli zástupem palácových stráží, jak líčí povídka irská. Ostatně svou řeč nemůže mluviti o samotě s králem, třeba, by apel na jeho vděčnost, dobrotu i oteckou rozumnost byl přednesen před četným lidem shromážděným kol trůnu, tím totiž může důtklivý sermon jen více a lépe účinkovat. A když je Kukulín už stálým lazebníkem královským? Havlíček tu, hle, nespokojí se jako ubohý Barry prostým konstatováním, že hoch byl osvobozen a přijat do služeb. On ve své básnické obraznosti tvořivé věc vidí, vidí i dál, a kresbou, jak pyšně se nese mladý holič ve své livreji, která je též hned hlavními rysy popsána, už si pořizuje obrázek protiklad

k tomu, čím se mu vnitřně stala tato pyšná služba. Vnějškem je cenná, vnitř připravuje duši a srdci jen bol a trápení. Účinná to antithese, kterou básník doprovodí ještě pěkným paralelismem z povah ptákův. Chřadne-li hoch pro tajemství, ó, náš básník neřekne po Hartmannovi, že je »ponurý, zamračený, melancholický, zamlklý a nekonečně smuten«, nýbrž konkrétněji přesně rozlišenými znaky charakterisuje jeho stav. Ba on i stupňuje, mateřské srdce tak pozoruje synka, ano dramatisuje, matička sama s tesknou otázkou se obrací k synovi, starostlivě pátrajíc po příčinách změny v jeho tvářnosti i chování.

Vždyť Havlíček nejen básnicky nazírá, třebaže se střízlivým úsudkem, a dovede vše přesně, jasně a účinně vyvolat, on jako opravdový básník naziraje do věcí též je i pojímá a podává dramaticky. Matka Kukulínova se tlačí zástupem lidí k trůnu; v tom náš básník nepůjde za irským vypravěčem. Nepoloží jen nepřímé uvedení důvodů matčiných, aby král jejího syna vytrhl z ohavné smrti a jej propustil, nýbrž Havlíček slyší ji řečniti, má scénu, nechá ji vésti spořádanou řeč. Od osobních důvodů subjektivních rozechvělý proud její řeči přechází k důvodům objektivním, které vyplývají ze vztahův obou osob, krále a jeho mladého holiče, synka, jehož otec již ztratil život v téže službě dvorské, uzavírá se pak dovoláváním přirozené lidské dobroty srdce, vždyť srdce vládcovo má se k poddaným mít otcovsky. A tak Havlíček vždy uvádí děj v dramatický chod a spád. Dialogisuje v rozhovor mezi matkou a synem snahu o uvolnění tíhy z tajemství, jež svírá mladíkovu hruď, dramaticky upravuje úvod, tragikomickou příhodu páně Červíčkovu atd.

Přímo stilový smysl pro dramatickou stavbu a dramatickou komposici se jeví v tom, jak si náš básník vedl s vlastním motivem vypravování o králových oslích uších. »Nejkrásnější povídka nejkrásnějšího kraje na světě« hned na počátek klade, že žil kdys v Irsku dobrý král, který měl toliko jednu chybu časovou, krutost a to pro tělesnou vadu, oslí uši. Ne tak Havlíček, stále si ponechává, oč běží, tak jako v ději zúčastnění lidé kolem Lávry, tak ani posluchač zpěvákův nebo čtenář neví nic více, než že král má své tajemství, jak se o tom čte už v Béroulově Tristanu z dvanáctého století, kde nebohého krále Marka zradil trpaslík podle vyjeviv

tajemství reptavým a nespokojeným pánům. A náš zpěvák český dovede věc dobře i obratně držeti a opisovati až do chvíle, kdy osudná slova jdou ze strun basy mocně hlásící, že král má dlouhé oslí uši. Jeho čtenář zví tedy věc, jako sami epičtí účastníci, taková je básníkova epická dramatičnost, tak mistrně ji drží.

Není-li to dosti důkazův básnického pochopení a podání? Mohli bychom ještě dodati, co umívá vytvořiti plných, hutných a výrazných přirovnání, tak o vlasech Lávrových, které mu splývaly po krku široce »jak roj včel«. Nebo připomeňme jadrnou mluvu plnou kořených výrazů a obratů, jako »způsobil králi *čistou* věc«, »čekala je odplata *to* šibenice«, vedle hojných souřadných vět bezespoječných, pěkných ražených vět uváděných dobře slovesem (Divili se lidé...) a nesčetně způsobů vyjádřiti ironii, k níž je básník vždy pohotově, tak zvláště některými obraty, jež nejsou bez humorného zabarvení (*zdrávoť* pro poddané), nebo subjektivisováním výrazu přijímávají osten jemně ironický (na holiče tuze *zanevřel*) atd.

A přece z irské fabule sdělené Hartmanem, který možná ani dobře neslyšel a učinil Lavru z nějakého Labraida (Labhraidh) či reka podobného jména, ač se Havlíčkovi (ten dal nad a čárku) as tímto jménem poslovanštělým jistě zavděčil, český skladatel ryzí fabule mnoho neměnil, leda že ji poněkud posunul. Také jeho Lávra, aby zachránil tajemství svých oslích uší, dává popravovati své holiče, až se zastaví u jednoho mladíka, který věc všeptá tajně v přírodě do věci neživé, odkud se roznese. Také jeho Irčané jsou udiveni touto krutostí, ale časem jí přivyknou.

Toť jen vnějšek příběhu. Havlíček mu však přec jen dal nový dech, jinou barvu, svůj vlastní dramatický ráz, novou motivaci, hlouběji pojaté a výrazněji vykreslené postavy, takže z bezduché zkazky stala se opravdová satirická báseň, velmi jemně pointovaná v ideu, která jí celou prolíná, báseň v krásném smyslu tendenční.

Tak si vždy básníci uzpůsobovali staré látky. A thema o králi s oslíma (koňskýma) ušima je látka známá a rozšířená skoro po celém světě. Čteme ji (už s jistým symbolem) v Ovidiových Proměnách, upravovala si ji starokeltská literatura, jak svědčí právě Beroulův starofrancouzský Tristan, drží se v Irsku dodnes, což dokládá nejen náš pochybný pramen chlubného Barryho, ale i dnes znovu jiní vypravěči (tak Thomas Marc Groder z hrabství Mo-

naghan vypravuje o Ridire-Ruadhovi, synu Labraidh-Lorcovu, králi v Manannu, jak líčí keltista Dottin v povídkách irských, přeložených z gaelštiny 1901). Dobře to vystihl Havlíček, který kdoví neznal-li thema už před tím též od svého známého Vuka Stefanoviče Karadžiče. Praví: Posud krále Lávru chválí irský lid... a je to jen o pěkný doklad více, jak vážil fakta přesně ilustrující skutečnost. Na nás dnes, kdy jsme o látce šíře poučeni, působí jeho věta podivuhodnou intuicí. Povídku o králi s oslíma nebo koňskýma ušima vypravují si až i v Indii, Tibetu, Číně, Mongolii, Peršané i Tataři, jimž tímto králem je sám Alexandr Macedonský, v severním Rusku, na Volyni, drží se hojně mezi Řeky, Bulhary, zvláště v četných obměnách je zaznamenána u Srbochorvatů, konečně ovšem není neznáma světu románskému, v portugalštině, italštině a ovšem ve Francii vypravuje se v Bretani, u tohoto kmene keltského, jemuž jsou příbuzní Irové, Gaelové a ostatní keltské kmeny dnešní Velké Britanie.

Četl si ji Havlíček už v některé versi srbochorvatské, což není nemožno, vždyť byl znám se slavným sběratelem srbským už od r. 1842 z Vídně a Vukova sbírka srbských národních pohádek a pověstí vyšla (1851) tři léta před složením Lávry, a v českém překladě Maříkově týž rok, kdy báseň skládána (1854)? Patrně znal-li ji odtud, v tom podání naň nepůsobila. Ale tím spíše a hlouběji se ho dotkla v podání Barry-Hartmannově; tato úprava má totiž některé momenty, které v něm vzbudily myšlenku využíti příběhu tendenčně.

Irčané, jichž bojů politických si Havlíček tak všímal, tu hledají příčiny ukrutnosti dobrého jinak krále. Nenajdou nic důvodnějšího a mermomocí ji omlouvají. A také jim pak už nevadí dlouhé uši královy, když věc vyšla na jevo ze zpravené harfy, »neboť dobré srdce irské i pod oslíma ušima za něco stojí«, dodal Barry. To byly okolnosti, na něž se lehce mohla navázat satirická nit. Mimo to, tato verse samými jmény už se zamlouvala. Král se tu nejmenuje ani Norum, jako v jedné versi dalmatské, ani Atylla psohlavec, jako ve versi chorvatské, ani Trojan nebo Trajan, kterážto jména nosívá v úpravách jihoslovanských, ani neměl pro náš sluch divných jmen keltských (Portzmarch. Ridir-Ruadh atp.), nýbrž slul Lavra, což se snadno změnilo v Lávra a zní (srov. Vávra) tak

nějak domácky a už předem komicky, i když nepomýšlíme hned na bohaté ruské kláštery (lavry), které jistě Havlíčkovi při tom pozatanuly na mysli. Rovněž se mu hodilo jméno irského města na východním pobřeží Wicklow (j. od Dudlina), počeštilo se snadno ve Viklov.

A proud keltismu, který zaplavoval Evropu v první polovině století devatenáctého od romantických dob Macphersonových a zanášel ovšem své vlny i do našich časopisů předbřeznových, jako Časopis musejní, Česká včela a snad i do jiných, tu vedle zájmu politického tím více zlákal veršovce. Kde se nemluvilo tehdy o bardech? Český čtenář o nich mohl vědět též z poznámky České včely (1848). Komu se romanticky nadšení básníci přirovnávali nežli jim, majíce se za věštce a hlasatele svého lidu?

Hle, Havlíček mohl vesele svůj lid, jako oni kdysi, poučiti o něčem, co se mu nutně vtíralo v duši ve vězení brixenském, s trýzní osobní i národní, jemu, který si tak posteskl i do tuposti lidské i do troufalosti »mocných« ve čtvrtém zpěvu »Křtu svatého Vladimíra!« Připoutal sice ovzduším, jež ve zkazku vnesl, celý příběh k své půdě rodné, nicméně nezapomněl, že je to povídka irská. A to nejen údaji, nýbrž i přídavky. Holiče králova pojmenoval, ač ve všech verších, jak mimo uvedené již ještě o nich čteme u Stan. Ciszevského v knize »Bajka o Midasovych uszach« (1899) nebo na př. v »Archivu für slavische Philologie« (1892, 1900 a 1910) a v »Revue celtique« (32), nemívá vůbec jména; je prostě holičem. Jaké jméno mu dal! »Kukulín«, vypadá zase poněkud komicky, a přece nebylo voleno náhodně, vždyť Kuchullin (Kuthulin, Cuthulin) totiž Cuchullin či Cuchulainn, je jméno jednoho z nejvýznačnějších hrdin keltských povídek hrdinských a vystupuje i v padělcích Macphersonových. Odtud, patrně z převodu Jos. Hollmanna (Ossianovy básně dle přeložení anglického Jak. Macphersona převedené, v Praze 1827), kde se o něm také činí zmínka v poznámkách na str. 200, ne-li z některého překladu Fingala, Havlíčkovi utkvělo jeho jméno. Vhodně si je obměnil, »Kukulín« je náš a komický!

Jiným jménem jako by se byl odklonil. Ten nepatrný, udýchaný človíček, zapomnětlivý hudec na basu, komický zjev, pan Červíček. Ale to proto, že líčí po své předloze, kterak tajemství krá-

lovo vyšlo na jevo při plese, Havlíček pro postranní šleh satirický, který přec jen dobře souvisí s hlavním thematem (oprávněně vytýkaje básníkovým krajanům politickou zbabělost), dá tam pozvat českou kapelu. Jak tragikomické, že právě ten pan Červíček svým novým »kolíčkem« způsobí takovou změnu! Třeba jen vzpomenout na Matesa ze »Křtu«; i jeho postava podle mocného a »mužného« cara stojí pro tragikomiku, kým, jak a z kterých důvodů někdy jsou určonány státní akty všemocné vůle monarchistické. Politická idea ovšem vede Havlíčkovo veršování i zpracování přejaté látky.

Přirozeně vyloučil z ní vše tajůplné, záhadné anebo jen kresebné a marně výpravné. Jemu vše cílí k idei. Ponechal ovšem nepřirozenost »oslích« uší, ale toho symbolu potřeboval a pak není násilný, uvážíme-li obvyklou metaforu denních hovorů. Ten jeho král s dlouhýma ušima je dobrák, měkký, netýrá lidí, nevydírá, neobohacuje se na účet »poddaných«, a přece zbůhdarma dává popravovat ty, kdo ho jednou oholili. A ti »dobří« poddaní, stupělí, hledají v tom něco tajemného, král tomu chce, patrně, aniž tomu rozumějí, je v tom as něco pro ně zdravého. V tom je už v jádře obsažena myšlenka básně, odtud se zrodila.

Ten dobrý král, měkký, nestatečný, nerozhodný, domácký, který slzí po úpěnlivé řeči stařenky-vdovy, jehož lid má rád a jemuž věří, ten přece jen dává bezúčelně ročně popraviti toho, kdo jej jednou oholil. Co ho přivedlo k té ukrutnosti? Tajemství, jehož vyzrazení snad by zničilo královskou prestiž, rozdrtilo zář a postavilo krále mezi ostatní lidi za rovného. Tedy kult osoby královy, byzantinismus poddaných, monarchistická idololatrie učinili z citlivého dobráka (a i Vladimír, který by nebyl ublížil kuřeti, žene na smrt i boha, že mu nechtěl hřmít k svátku) — tyrana. Byla mu propůjčena větší moc, než správno, a to jej zkazilo, zneužívá jí. Vždyť i když tajemství prozrazeno a každý ví, že král má »dlouhé, oslí uši« (toho symbolu!), nevyvrátí to onoho konservativního nazírání na krále, jeho lidu se zdá, že »ty dlouhé uši právě dobře ke koruně sluší«, »všechno může zvyk« Úžasná síla zvyku, strašná moc, která nepřipouští podívat se na věci po pravdě, ty zavádějí lidi v poddanství a otročení neschopným ubožákům, podle tradice, protože jsou z »rodu«. Tedy vyjasnění, proč třeba

jíti pevným krokem za demokratismem, sebevládou občanskou, to pochopitelně zlákalo Havlíčka vložiti do irské povídky. A jak by on, pamětník vlády tu nebožáka, tu slaboduchého a zase nezralého i potutelného Habsburka nebyl to procítil?

A neměně v podstatě fabule, více jen ji posunuje v charakteristice a motivaci vyjádřil tuto svou demokratickou, nebo republikánskou ideu velmi názorně, výrazně a plasticky. A zpracoval i podal ji básnicky.

Je básník, milostivá, věříte? Užil k ní fabule z thematu tak rozšířeného a to dovedou jen praví básníci si takové látky uzpůsobit; také jen opravdoví básníci se toho odvažují, vždyť mají konkurenci, nutno říci, prominete-li výrazu. Zůstal přesně věcným, a přece ji přenesl rázem, duchem, pojetím a ovšem jazykem k nám, domů, na půdu českou. Že tu látku, politicky zahrocenou, uzavřel slokou, která se snad dotýká vaší ženské ješitnosti, nedivte se. Je to příliš stará slabůstka ženská a v souvislosti s politikou a opatrností jejích vůči hbitému jazýčku, přišlo mu patrně toto napomenutí — »drahé dcerušce« vůbec.

Ale jak vše vybudoval! Po dvou strofách vstupu, šest slok úvodem, pak dvacet sedm je vlastní příběh, obsahuje v osmi prvních exposici, v deseti dalších hroznou tíhu tajemství a v devíti potom historii vyzrazení, aby se konečně dvěma uzavřel, prostě, bez pathosu, s jemným ironisováním. Vždyť učená práce o této básni by vám i musila pověděti, že Havlíček si k ní vytvořil zvláštní sloku velmi složitou; označí-li se číslem počet slabik verše, velkou písmenou zakončení dvojslabičné a malou jednoslabičné, je tohoto vzorce: 6 A 5 b 6 C 5 b 10 D 10 D 5 b, při čemž stejná písmena znamenají rým. Není to strofa lehká a tu jich je třicet sedm, vždy týchž, přesných, a přece plynných, lehkých a hbitých.

Havlíček tedy uvědoměle tvořil. Píše o tom: »Ze zoufalství pustil jsem se zase na Parnas a mám několik čiperných prací pod hoblíkem.« Sám pokládá to za básnění, a práce jsou »čiperné«, obsahují totiž bystré myšlenky, ideu někam jasně mířící. O jeho oddané práci uměleckobásnické a její uvědomělosti svědčí jasně to přirovnání k poctivé práci řemeslné.

Nebyl dozajista náš politik a básník z horkých hlav, které o své

vlastní práci mluví velkými slovy, nadnesenými výrazy, nýbrž i k nim zůstával střízlivým posuzovatelem, věcným odhadcem a přísným kritikem. Byl ve všem jasná hlava. Jeho básnický duch a tvoření básnické jsou bližší tak vědeckému nadšení z poznávání, které vedeno intuicí drží v ustavičné bdělosti kontrolu přísně zkoumajícího ducha, než věšteckému nebo prorocky opojenému lyrismu. A přece neschází ani Lávrovi na lyrismu, pokud jím rozumíme ono bezprostřední, samovolné a vždy mladistvé zaujetí, které při každém jevu životním dovede být dotčeno, aby rozepialo křídla k smělému letu za jasem myšlenky nebo velikostí koncepce, jež se při tom nabízejí ostrému zraku pátravému; toto nadšení za myšlenkou zírající v hloub poznání, co chvíli rozechvěno unáší ducha do sfér nepromĕnných, věčných Ideí. A nedíváte se kamsi hluboko i daleko, když promyslíte »Lávru«? Nesmí vás másti, že se ty obzory otevřely tak lehce a tak jasně!

Havlíčkovi se totiž zjeví vždy nějaká idea »praktická«, jak by se asi sám vyjádřil, nějaká myšlenka, která má velmi konkrétní vztah k životu. Musí si zachovat vždy jasno a jisto o tom, nač se dívá, co o tom ví a proč co o tom poví. Ale proto svůj námět necítí méně básnicky než jiní. Nemyslíte, podle jeho kritik, že čta Březinu přál by si, aby ta či ona jeho báseň, jejíž mystická filosofie sociální tak nás opájela v mládí, byla vyjádřena jasně a přesně několika větami? Nebyl by se vyjádřil o Večerních písních asi podobně jako Neruda?

Hleďte, protože je jiný a vám snad ne tak milý typ básnický, neznamená to ještě, že básníkem není. Kdyby nebyl žil v Čechách, kde ho silný cit demokratický, hluboké vlastenectví a jeho praktická povaha volaly, aby byl národním bojovníkem osvětným a politickým, a kdyby byl se mohl více věnovati proto básnictví, komu myslíte, že by se podobal? To poukáže k typu, myslím správně, ale bude se vám zdáti paradoxním. Byl by podoben těm prvním parnasistům, kteří nenáviděli romantických mlžností a žádali přesný, hutný výraz pro jasnou myšlenku; přáli si míti v době positivismu, jemuž jsou básnickou obdobou, poesii realističtější, než byla v romantismu, ale zabředli většinou do formalismu, l'artpourlartismu, ač nebyli, a zvláště nejlepší z nich, horlivý bojovník, bez silného zaujetí ideového. Tak je podobný postup, jak pře-

tváří přejaté látky Leconte de Liste tomu, který jsem tu vylíčil!

Ani Leconte neměnívá přesných dat, třebaže jen proto, aby jeho verše působily dobovou i místní barvou. Ale také si jednotlivosti upravuje, jenže nikoli pro ideu, jako Havlíček, nýbrž podle své představy o rázu kreslených prostředí a pro dojem z nich. Neboť v Lecontu přese všechen odpor proti romantickému haraburdí poetickému, přese všechen »positivismus« názorový a politický, přece jen zůstal hezký kus romantika, který se nikdy nezbaví domnění, že účinné gesto, krásné slovo, barevný obrázek a pod. jest ceniti nad krásu pravdy. To se už docela rozchází s Havlíčkem, z něhož hřeje a sálá slovanská duše lačná prostoty a pravdy. Ale Leconte je zase tak věcný, že někdy jeho básně jsou toliko rhytmičtěji a zdobněji podané jeho předlohy-prameny. Řeknete: jaký však uchvacující a mohutný dojem z něho a co z četby Havlíčka! Zapomínáte, že ten dojem je ono neurčité a přece zřetelné, co obratně napovídá povrch slov, vnějšek rythmu a řád v celku kresby. Jak jimi dovede básník svoji ideu napověděti a vsugerovati, v tom je kouzlo. Nu, a idea Lávry všude je ztajena pod povrch, a přece pod ním tak plasticky se rysuje, má své kouzlo. Arci rozdíl je mezi Lecontem a Havlíčkem. Onen hledá pathos, tento komiku, neboť francouzský parnasista byl v prvé řadě básník, pak i osvětný bojovník, kdežto český veršovec jen jako politik a osvětný bojovník nechal se uplatniti svému fondu básnickému.

Přesvědčí vás to, nedověrní, že Havlíček v jádře byl básnicky nadán? Vždyť konečně v každém tvůrčím duchu ať písmem ať štětcem, dlátem, ať činem je něco z té podstaty duševní, kterou zveme básnickým duchem. A velcí tvůrci i se sobě navzájem podobávají i si rozumívají. Všichni tvoří nové světy duševní, z nichž se line záře...

P. M. Haškovec

Tuto knihu vydala
»Umělecká Beseda«
v Praze
jakožto členskou premii
na rok 1922
Upravil a illustroval
Vlastimil Rada
Vytiskla knihtiskárna
F. Obziny
ve
Vyškově

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 18 05 14 023 3